

Péntek Orsolya

Közelképek filmregénye

Minden szempontból formabontó Bikácsy Gergely *Vad Mecsek, 1944* című regénye.

Mármint ha a regényműfajt megcsontosodott, merev szabályokkal bíró dolognak tekintjük, olyasminek, amelynek követelményrendszere táblázatba foglalható, mint egy-egy lírai vagy drámai műfajé.

De jobb, ha nem tekintjük annak. Már csak azért sem, mert bár antik előzményeken és reneszánsz reminiscenciák talaján jött létre, a mai értelemben vett regény – és általában a próza – kultúrtörténetileg olyannyira fiatal műfaj, hogy még bőven van hová fejlődnie.

Az utóbbi idők főleg angol és spanyol nyelvű prózakísérleteit elnézve (Paul Auster, Roberto Bolaño, Ali Smith és mások) pedig bizonyosak lehetünk benne, hogy ennek a fejlődésnek még csak az elején tartunk.

Mindezt azért érdemes előrebocsátani, mert Bikácsy Gergely *Vad Mecsek, 1944* című könyve nem felel meg a klasszikus értelemben vett 19. századi regények szabályainak, sőt a posztmodern regénykísérletnek sem.

Ami a klasszikus előképekhez való viszonyt illeti, a történetvezetés szaggatott, a regényt voltaképp az olvasónak kell összeraknia, a főhősöktől pedig úgy búcsúzunk el, hogy nem tudjuk meg, mi lett a sorsuk a kritikus 1944-es év után. Mindez nem igazán képzelhető el egy klasszikus regényben.

Ami a lehetséges posztmodern párhuzamokat illeti: a regényt elsősorban a szöveg, a mondat mint szervezőelv felől közelítő posztmodern kísérletekkel szemben Bikácsynál a képszerűség, a filmszerűség, egyfajta képzuhogás válik szervezőelvvé, illetve a történelem egy kritikus évének feldolgozási kísérlete, ami viszont visszautal a 20. századinál jóval korábbi elődökre, ha úgy teszük, a nagyregényekre, és azon belül a *történelmi regényekre*.

Ez a duplacsavar – ha úgy tetszik, kettős kapcsolódás vagy kettős tagadás – kérdésessé teszi a regény besorolhatóságát, ám, ahogy említettük, jelenleg mindent lehet.

A *Vad Mecsek, 1944* a háborús Pécssett és Mohácson játszódik, szereplői részben valós, részben fikatív személyek, az azonban jól látható, hogy Bikácsy alaposan ismeri a korszak mindennapjait: a filmek, amelyek a pécsi moziban futnak, a jellegzetes tár-

gyak, helyzetek, mondatok, amelyek a töredékregény mögött, annak kereteként felsejlenek, azt mutatják, hogy hiteles a könyv kor- és városképe.

Ezt a hitelességet erősítik Hábel János: *Pécsi levelek 1944-ből* című munkájából átemelt részletek, például a vitatott szerepű, ám a nyilasok által kétségtelenül letartóztatott Esztergár Lajos korabeli polgármester nevére rímelő elhurcoltak névsora, amelyben az összes, Pécsről elvitt E betűs zsidó polgár neve szerepel Eckstein Reginától Érdy Lászlóig.

Ahogy említettük, a fikatív karaktereken, a főhősön kívül megjelennek valós alakok is a könyvben, így például Martyn Ferenc festőművész és menyasszonya, Wiesenberg Klára zongoraművész, akit a festő a Mecseken keresztül szöktetett el a pécsi bolgárkertészetből, ahol a lánynak a gettó lakójaként dolgoznia kellett. Wiesenberg Klára Dombóvárig jutott, ahol feljelentették, innen visszakerült a pécsi gettóba. A szerző a jegyzőkönyvek tükrében azonban nem teljesen a valós történetet meséli el a könyvben, a regényben Klára ugyanis egyedül szökkik meg, míg a valóságban Martyn az, aki felviszi a Mecsekbe, majd innen Klára már egyedül megy le egy közös ismerősük Ágoston téri lakásába éjszakára. Az ismerős lakását feldúlják és őt magát letartóztatják a rendőrök, de a padláson bujkáló Klárát nem találják meg. Másnap egyedül indul Kaposváron át Dombóvárra, ahol elfogják. A regényben mindebből csak a kertészetből a Mecseken át való szökés szerepel.

A történet főhősei, egy szerelmi háromszögben vergődő férfi, Mohácsi-Pammer László és két nő, Tanner Anna és Flesch (Friss) Noémi koruk gyermekei: László, az irodalomkedvelő vidéki tanár, Anna, a művelt tanárnő és Noémi, a szegény sorból származó zsidó gépírólány sorsa voltaképp kényszerűen fonódik össze a kisváros fojtó légkörében, a német megszállás, majd a nyilas őrület napjaiban.

A történetmesélés staccatós, rendkívül szaggatott.

Hol a klasszikus módon haladunk és úgy tűnik, „szerelem a háború idején” típusú könyvet olvasunk, hol a filozófiai-kultúrtörténeti párbeszédnek felé hajlik az író, például ott, ahol Anna és László Thomas Mannról beszélgetnek, akinek írói stílusát kritizálják, mondván, szereplői esszéikben szólalnak meg. Mivel az adott jelenetben az életszerűségtől maguk

a szereplők is elrugaszkodnak – bár kétségtelenül lehet akár Thomas Mannról is vitázni az életveszély idején –, nehéz eldönteni, hogy Bikácsy itt Thomas Mann-parafrazist és görbe tükröt tár elénk vagy írói szándékai ennél egyszerűbbek.

Ugyanígy nehéz eldönteni, hogy a Gerézdi Rabánról mintázott, néhol már cinikus, ugyanakkor erkölcsileg helyesen cselekvő Rabanus páter, a „világi pap”, aki a menekülő Noémit is befogadja, javíthatatlan naiv vagy hős, esetleg csak jellegzetes, meghasonlott huszadik századi alak.

Ha már itt tartunk, az ő figurájához is fűződik egy esszéisztikus részlet a könyvben, Pécs mediterrán jellegéről értekezik az őt hallgató Noéminek, és kifejti, hogy Pécs olyan, mint „Firenze az Arno nélkül”. Esetleg még Perugiához lehet hasonlítani, csak épp Pécsről hiányzik a víz. Hiába keresné a kánikulában kitikkadt ember legalább a török kutat, leszerelték és elvitték az ivófejet, panasolja a páter, hozzátéve, hogy a török szerette a vizet.

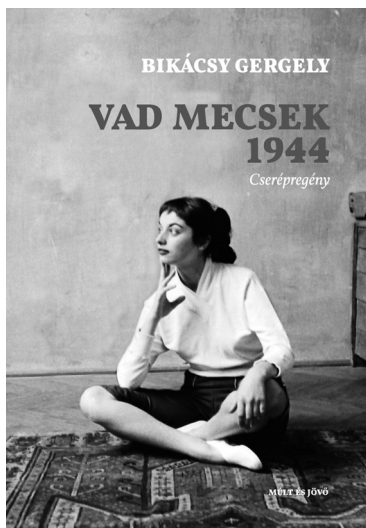
A páter szájába adott gondolatfolyam innen a „majdnemekkel” folytatódik, szerinte vannak ugyan reneszánsz részletek a városban, de ezek másodosztályú mesterek munkái, ugyanígy gyűszűnyi a barokk emlékek száma, a székesegyház tornyát pedig egyenesen rossznak és értéktelennek minősíti a magából kivetkőzött egykori pap (vagy rajta keresztül az író, nem lehet eldönteni).

A gondolatfolyamban, ha akad is igazság, túlzás minden szava – a lekicsinylés felnagyítása –, ráadásul itt már nem egy apró esszéisztikus részből van szó, mint a Thomas Mann-jelenetben, de egy többoldalas eszmefuttatásról, amely megtöri a regény ívét, noha kétségtelenül illik a figurához, aki monologizál.

Máshol ugyanilyen furcsa monológokba bonyolódik a többi mellékszereplő, a kiábrándult katonatisztek és gyáva nyilasok, egyikük futni hagyja potenciális áldozatait, köztük egy kisfiút, aki Danilo névre hallgat. (Kinek ne jutna eszébe Danilo Kiš, aki Magyarországon járt ekkoriban iskolába, apját innen hurcolták Auschwitzba.)

Máskor ismét a groteszkbe fut bele az egész, a groteszk iszonyatba – csak épp ez nem a szerző, hanem a történelem műve.

Ott, ahol komoly rendelkezések látnak napvilágot arról, hogy a zsidóság elhurcolása után mi legyen a „zsidó lovak” és a „zsidó kutyák” sorsa – különös te-

kintettel a fajtatiszta ebekre –, nem Bikácsy fantáziája lódult meg, hanem az egykori magyar valóságot idézi.

Ehhez a szaggatottan, képszerűen, rendkívül sok hiteles apró részlettel megfestett háttérhez képest érdekes módon épp a főszereplők arca sikerült kissé elmosódottabbra.

Talán Noémit látjuk magunk előtt a legélesebben, mintha ő lenne a legkarakteresebb szereplője a kornak és a szerelmi háromszögnek.

Hozzá képest László már kevésbé jellegzetes, Anna pedig, aki a regényidő nagy részét egy budapesti szanatóriumban tölti, míg papírjával a rá rendkívüli módon hasonlító

Noémi bujkál, szinte alig látszik.

Ez a különös háttérfigura viszony felveti a kérdést, hogy valóban a szó szoros értelmében vett főhősökről van-e itt szó, vagy Bikácsy inkább egy olyan történelmi tablót szeretett volna felrajzolni, amelyben az előre belátható sorsokkal bíró emberek, főszereplők és mellékszereplők – László egy furcsa adottsága, hogy képes a jövőbe látni – úgy mozognak, mint a történelem által mozgatott marionettbábuk.

Esetleges áldozattá válásuk, megmenekülésük, eltűnésük – a könyv végére mindkét nő eltűnik, egyikük a szanatóriumból, a másik Pécsről, sorsukról pedig nem tudunk meg semmit – voltaképp esetleges és kiszámíthatatlan.

És ami különös: mindegy, hogy fő- vagy mellékszereplők, egy ponton egyszerűen kikerülnek a történetből, mint a világi pap, a buta nyilas, a cinikus katona – commedia dell'arte-karakterek mind –, magyar tanítónő vagy menekülő szegény zsidó lány.

Bikácsy mintha azt sugallaná, hogy nincsenek főhősök. A háttér és a figura viszonya ugyanolyan esetleges, mint az életben maradás. Vagy sikerül, vagy nem.

Hogy végül nem tudjuk meg, hogy Noémi életben maradt-e, és sikerült-e eljutnia a jugoszláv partizánokhoz, hanem ellebeg ez a történet is a semmi-be, nem biztos, hogy jó írói döntés.

Hiszen az eldöntetlenséggel, kimondatlansággal befejezett könyv nem olyan típusú kérdéseket hagy maga után, amelyekre az olvasó előbb-utóbb választ talál – hanem olyanokat, amelyekre, ha megfeszül se tud választ találni.

Bikácsy Gergely: *Vad Mecsek, 1944*
Múlt és Jövő Alapítvány, 2022